

ОСОБЛИВОСТІ СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Стаття присвячена дослідженню сексуальної сфери осіб з розладами аутистичного спектра. Проаналізовано особливості сексуальної поведінки осіб з аутизмом підліткового та юнацького віку. Наведено результати дослідження відмінностей у сфері сексуальності між особами без порушень психологічного розвитку та групою осіб з розладами аутистичного спектра. Розглядаються основні варіанти проявів неприйнятної сексуальної поведінки з боку підлітків та юнаків з аутизмом.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, сексуальність, неприйнятна сексуальна поведінка, соціальна поведінка, статеве виховання

Статья посвящена исследованию сексуальной сферы лиц с расстройствами аутистического спектра. Проанализированы особенности сексуального поведения лиц с аутизмом подросткового и юношеского возраста. Приведены результаты исследования различий в сфере сексуальности между лицами без нарушений психологического развития и группой лиц с расстройствами аутистического спектра. Рассматриваются основные варианты проявлений неприемлемого сексуального поведения среди подростков и юношей с аутизмом.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, сексуальность, неприемлемое сексуальное поведение, социальное поведение, половое воспитание

The article focuses on the sexuality of individuals with autism spectrum disorders. The main features of sexual behavior among adolescents and adults with autism are discussed. The general analysis of the research concerning the differences in sexual sphere between individuals with ASD and group of normally developed individuals is given. The main types of inappropriate sexual behavior among adolescents and adults with autism are also shown in the article.

Keywords: autism spectrum disorders, sexuality, inappropriate sexual behavior, social behavior, sexual education

Актуальність. Розлади аутистичного спектра (надалі РАС) належать до діагностичної категорії загальних розладів психологічного розвитку (F 84.0 – F 84.9) за МКХ-10. Відповідно, це група розладів, що характеризуються якісними порушеннями соціальної взаємодії, комунікабельності, а також обмеженим, стереотипним, повторюваним комплексом дій та інтересів. Якісні порушення при аутизмі зберігаються і надалі, по проходженні дитячого віку; даний діагноз залишається актуальним і для підлітків, юнаків, дорослих з наслідками аутизму [1]. Сутнісні характеристики розладів аутистичного спектра накладають свій відбиток на всі сфери життєдіяльності осіб з РАС, у тому числі, на сферу сексуальності. Варто зазначити, що переважна більшість досліджень у сфері сексуальності осіб з розладами аутистичного спектра здійснювались закордоном, у той час як у вітчизняній науці дана тема залишається малодослідженою. За даними МЗ України розповсюдженість розладів аутистичного спектра виросла за п'ять років (з 2008 по 2012 рр.) з 13,8 до 35,0 на 100 тис. дитячого населення [2]. З огляду на таку динаміку, актуальність досліджень в галузі аутизму важко переоцінити. З іншого боку, потреби практики вимагають ще більш глибоко та

різностороннього вивчення особливостей осіб з РАС з метою покращення умов їх соціалізації.

Постановка проблеми та аналіз наявних досліджень. Дослідники в галузі аутизму зазначають, що статевий розвиток осіб з РАС відповідає звичайному статевому розвитку людей; біологічні, фізіологічні, гормональні зміни, що припадають на період пубертату в підлітків з нормальним розвитком, також наявні і у підлітків з аутизмом [3]. Крім того, останні демонструють такі ж соціальні інтереси та сексуальні потреби, як їх однолітки [4].

Вважалося, що особи з розладами аутистичного спектра не досягають статевої зрілості, або що наявність дефіциту в сферах соціалізації та комунікації позбавляє функціональності сферу сексуальності останніх [5]. Проте подальші дослідження вказують на те, що особи з аутизмом також мають сексуальні потреби, зацікавлені у близьких та романтичних стосунках [3]. Однак, їх досвід, знання та уявлення в цій області досить обмежені [6]. Що також може слугувати причиною появи неприйнятної сексуальної поведінки, такої як: торкання окремих частин власного тіла в присутності інших людей, роздягання на людях, мастурбація в присутності інших людей, торкання окремих частин тіла інших людей (в тому числі, осіб протилежної статі), підглядання, а також обговорення неприйнятних тем в присутності інших людей [7]. Інше дослідження показало, що підлітки та юнаки з РАС мають досить адекватні теоретичні знання стосовно сексуальної поведінки та статевої гігієни, однак на практиці існують певні проблеми [8].

Що стосується романтичних та інтимних стосунків, в осіб з розладами аутистичного спектра часто зустрічається поведінка, направлена на переслідування та стійке тривале залицяння до людини, що їх зацікавила; тоді як форми романтичної поведінки, характерні для підлітків з нормальним розвитком, такі як телефонування, зустрічі, переписка, не притаманні підліткам з РАС [9]. Дослідники також повідомляють, що хоча самозадоволення трапляється досить часто серед осіб з аутизмом, все ж велика частина підлітків та юнаків з РАС висловлюють бажання до романтичних або сексуальних стосунків, і намагаються втілити ці бажання; деякі навіть мають емоційні або фізичні контакти [8].

Імовірно, особи з розладами аутистичного спектра мають такі ж соціальні інтереси та сексуальні потреби, як їх однолітки, однак ризик проявів неприйнятної, а іноді небезпечної, сексуальної поведінки варто досліджувати та враховувати.

Мета даної роботи полягає в дослідженні особливостей сексуальної поведінки осіб з розладами аутистичного спектра підліткового та юнацького віку, а також у встановленні основних проявів неприйнятної сексуальної поведінки останніх.

Методологія дослідження. Загальна вибірка становить 126 досліджуваних, з яких 33 особи з розладами аутистичного спектра (жіночої статі 5 осіб, чоловічої – 28 осіб), 30 осіб без порушень психологічного розвитку, що входять до контрольної групи (жіночої статі 12 осіб, чоловічої – 18 осіб), а також 63 особи – батьки або вихователі дітей, які входять до обох груп. Вік досліджуваних з розладами аутистичного спектра від 8 до 24 років, середній вік 14 років; вік осіб з контрольної групи від 10 до 18 років, середній 13 років. Різниця між групами за віковим розподілом не значима ($p=0,289$).

В даному дослідженні було застосовано опитувальник сексуальної поведінки (Sexual Behaviour Scale), розроблений Stokes та Kaur [10]. Методика складається з 5 шкал, які діагностують: соціальну поведінку, розуміння правил приватності, статеve виховання, сексуальну поведінку, а також батьківські переживання стосовно майбутнього їхніх дітей. Тест призначений для заповнення батьками, вихователями чи іншими особами, що опікуються дітьми. Опитувальник сексуальної поведінки був перекладений та адаптована нами. Надалі подано показники надійності адаптованої методики.

Таблиця 1 - Показник внутрішньої узгодженості тесту Альфа-Кронбаха

Шкала	Кількість пунктів	Коефіцієнт Альфа-Кронбаха
Соціальна поведінка	7	0,843
Розуміння правил приватності	16	0,786
Статеве виховання	17	0,825
Сексуальна поведінка	11	0,519
Батьківські переживання	4	0,880
Загальний показник по тесту	55	0,869

Як видно з Таблиці 1 показники Альфа-Кронбаха досить високі по всім п'яти шкалам опитувальника. Також високим є показник внутрішньої узгодженості всього тесту $\alpha=0,869$. Крім того, для додаткової перевірки надійності тесту нами було розраховано коефіцієнт Спірмена-Брауна, що становив 0,733. Отже, аналіз надійності адаптованої нами методики дозволяє застосовувати останню з метою дослідження особливостей сексуальної поведінки осіб з розладами аутистичного спектра.

Результати дослідження. Як видно з Таблиці 2, середні показники за всіма шкалами опитувальника сексуальної поведінки в осіб з розладами аутистичного спектра не перевищують значення 0,8. Загалом, даний опитувальник сконструйовано таким чином, що максимальний бал за кожною шкалою дорівнює одиниці. Чим ближче показники до одиниці, тим більш типовою є відповідь; тоді як низькі показники свідчать про наявність проблем в тій чи іншій сфері [10]. Показники за шкалами «Статевого виховання», «Сексуальної поведінки», а також «Батьківських переживань» є досить близькими і дорівнюють 0,68, 0,63 та 0,66 відповідно. Найнижчим є середнє значення шкали «Соціальної поведінки», що дорівнює 0,54. Найвищим є середній показник за шкалою «Розуміння правил приватності», що сягає 0,76.

Таблиця 2 - Описові статистики за шкалами опитувальника сексуальної поведінки в осіб з розладами аутистичного спектра та в контрольній групі осіб

Шкали опитувальника сексуальної поведінки	Особи з РАС	Стандартне відхилення	Контрольна група	Стандартне відхилення
	Середнє значення		Середнє значення	
Соціальна поведінка	0,5410	0,18760	0,7081	0,17282
Розуміння правил приватності	0,7610	0,12109	0,8234	0,08413
Статеве виховання	0,6765	0,11065	0,7325	0,10901
Сексуальна поведінка	0,6271	0,10149	0,5704	0,05512
Батьківські переживання	0,6563	0,22421	0,9566	0,07866

Щодо показників осіб з контрольної групи, то найвищим є середнє значення за шкалою «Батьківських переживань», яке сягає 0,96. Також досить високими є показники «Розуміння правил приватності» – 0,82. Середні значення за шкалами «Соціальної поведінки» та «Статевого виховання» дорівнюють 0,71 та 0,73 відповідно. Дані показники вищі серед групи осіб без порушень розвитку, у порівнянні з групою осіб з РАС. Однак найнижчим у контрольній групі є показник за шкалою «Сексуальної поведінки» – 0,57 – значення якого зростає в групі осіб з РАС і сягає 0,63. Дана шкала містить в собі питання, що досліджують неприйнятну, проблемну поведінку. Більш високі показники вказують на більшу кількість публічних проявів сексуальної поведінки.

Як видно з Таблиці 2, середні значення за всіма п'ятьма шкалами опитувальника сексуальної поведінки відрізняються між групами осіб з аутизмом та досліджуваними без порушень розвитку. Звернемося до аналізу значимості таких відмінностей. Оскільки аналіз гомогенності дисперсій (Levene's Test) показав значимі відмінності між групами на рівні $p < 0,005$ для шкали сексуальної поведінки та $p < 0,001$ для шкали батьківських переживань, було прийняте рішення про застосування непараметричних методів аналізу даних.

Отже, як видно з Таблиці 3 є відмінності між підлітками і юнаками з розладами аутистичного спектра та групою осіб без порушень розвитку за показниками опитувальника сексуальної поведінки. Рівень значимості цих відмінностей за більшістю шкал даної методики не перевищує $p \leq 0,05$, проте за шкалою «Розуміння правил приватності» групи досліджуваних відрізняються між собою лише на рівні тенденції ($p \leq 0,1$).

Таблиця 3 - Критерій Манна-Уїтні для порівняння двох груп

	Соціальна поведінка	Розуміння правил приватності	Статеве виховання	Сексуальна поведінка	Батьківські переживання
U-Критерій Манна-Уїтні	157,000	223,000	210,000	210,500	33,500
Рівень значимості	0,003	0,088	0,049	0,050	0,000

Шкала «Соціальної поведінки» стосується сфери соціальної активності та контактів, діагностує рівень соціалізованості дитини з іншими людьми поза межами сім'ї, а також дає відповідь на питання, з ким відбувається така соціальна взаємодія [10]. Показники за даною шкалою значимо відрізняються між особами з РАС та особами контрольної групи. Підлітки та юнаки з розладами аутистичного спектра демонструють значно нижчий рівень соціалізованості, у порівнянні з досліджуваними без порушень розвитку.

Шкала «Розуміння правил приватності» оцінює знання і поведінку досліджуваного стосовно питань приватності. Пункти шкали діагностують особливості поведінки, спрямованої на усамітнення, рівень розуміння соціальних правил приватності, а також описують шляхи засвоєння цих правил [10]. Досліджувані з РАС, у порівнянні з контрольною групою осіб, мають більш низькі показники за цією шкалою, а отже рідше розрізняють поведінку, що вимагає приватності, від поведінки, що може здійснюватись у присутності інших людей.

Шкала «Статевого виховання» досліджує знання та уявлення дитини, пов'язані зі сферою сексуальності, такі як: статева гігієна, прийнятна та неприйнятна поведінка по відношенню до людини, що викликає романтичний інтерес; а також, яким чином ці знання та уявлення було засвоєно [10]. Підлітки та юнаки з РАС, у порівнянні з особами без порушень розвитку, мають значно нижчі показники за даною шкалою, тобто володіють меншою кількістю знань у сфері сексуальності, а також джерел отримання таких знань.

Шкала «Сексуальної поведінки» дає можливість оцінити наявність неприйнятної сексуальної поведінки, усвідомлення типових сексуальних фізіологічних реакцій, а також особливості реагування на сексуально відверті зображення [10]. Більш високі показники за даною шкалою, що їх демонструють особи з РАС, вказують на вищу кількість публічних проявів сексуальної поведінки останніх, у порівнянні з контрольною групою осіб без порушень розвитку.

До шкали «Батьківських переживань» включено питання щодо занепокоєності батьків з приводу неправильного розуміння поведінки їх дітей з боку оточуючих, наявності хибних уявлень та знань у дитини стосовно сфери сексуальності, а також можливостей дитини знайти супутника життя [10]. Батьки осіб без порушень розвитку виказували значно менше переживань з приводу подальшої долі їх дітей, у порівнянні з батьками осіб з РАС.

Стосовно окремих проявів неприйнятної сексуальної поведінки підлітків та юнаків з РАС, подальший аналіз отриманих даних дав наступні результати.

Таблиця 4 - Аналіз окремих питань шкали сексуальної поведінки

	Питання 1	Питання 2	Питання 3	Питання 4	Питання 5	Питання 6	Питання 7	Питання 8	Питання 9	Питання 10	Питання 11
U-Критерій Манна-Уїтні	174,5	213,0	264,5	253,0	230,0	273,0	276,0	242,5	303,0	264,5	174,5
Рівень значимості	0,001	0,017	0,057	0,031	0,009	0,399	0,103	0,111	0,779	0,057	0,003

Як видно з Таблиці 4, значимі відмінності між особами з РАС та особами контрольної групи проявляються у питаннях 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11. Відповідно, серед підлітків та юнаків з аутизмом частіше проявляється наступна проблемна сексуальна поведінка:

- торкання окремих частин свого тіла у присутності інших людей (Питання 1)
- прояви сексуального інтересу до інших людей (Питання 2)
- неприйнятні розмови про активність сексуального характеру (Питання 3)
- мастурбація в присутності інших людей (Питання 4)
- роздягання в присутності інших людей (Питання 5)
- труднощі з розумінням різниці прийнятних та неприйнятних сексуальних реакцій та поведінки (Питання 10)

Стосовно реакції на зображення сексуального характеру, то підлітки та юнаки з аутизмом проявляють більше інтересу до таких зображень, у порівнянні з контрольною групою осіб.

Висновки

1. Отримані результати за шкалою «Соціальної поведінки» вказують на те, що серед підлітків та юнаків з розладами аутистичного спектра наявні труднощі в соціальній взаємодії та встановленні контактів поза межами сім'ї. Такі дані підтримуються сучасним розумінням самого розладу та його основних симптомів. Дефіцит соціалізації – один з ключових проявів розладів спектра аутизму, а також являється одним з діагностичних критеріїв даного порушення [11].

Результати за шкалою «Розуміння правил приватності» в осіб з РАС вищі середнього рівня, тобто підлітки і юнаки з аутизмом мають певні знання стосовно соціальних правил приватності. При цьому, підвищені показники за шкалою «Сексуальної поведінки» вказують на відповідний рівень прояву публічних сексуальних реакцій. Такі дані являються досить суперечливими, однак Hellemans отримав у своєму дослідженні схожі результати: тоді як теоретичні знання у сфері сексуальності досить добре відомі серед групи підлітків та юнаків з РАС, але вони часто не застосовуються на практиці [8]. Крім того, серед досліджуваних з аутизмом наявний невисокий рівень знань стосовно сфери сексуальності загалом, а також обмежені джерела отримання цих знань, про що свідчать показники за шкалою «Статевого виховання».

Шкала «Батьківських переживань» виявила, що батьки осіб з РАС підліткового та юнацького віку мають певне занепокоєння з приводу можливостей їхніх дітей знайти собі пару та створити сім'ю.

2. При порівнянні результатів за опитувальником сексуальної поведінки групи осіб з РАС підліткового і юнацького віку та групи осіб того ж віку без порушень розвитку виявились значимі відмінності. Досліджувані з РАС частіше демонструють неприйнятну сексуальну поведінку, мають меншу кількість соціальних контактів поза межами сім'ї, володіють нижчим рівнем знань у сфері людської сексуальності, а також рідше знають і розуміють соціальні правила приватності, крім того, викликають значну стурбованість своїх батьків стосовно можливості знайти супутника життя. Схожі результати було отримано в дослідженні сексуальності осіб з високофункціональним аутизмом [10]. Варто зазначити, що відмінності групи осіб з РАС та контрольної групи за шкалою розуміння правил приватності виявляються тільки на рівні тенденції ($p \leq 0,088$).

Такі відмінності між особами з РАС та контрольною групою осіб без порушень розвитку можуть бути пояснені, виходячи з особливостей самого розладу аутизму. Дефіцит у сфері соціалізації та комунікації значно звужує обсяг джерел отримання знань стосовно сфери сексуальності та правил приватності. У той час, як підлітки, що розвивались нейротипово, отримують знання від однолітків, у школі, від друзів та знайомих; для осіб з РАС доступною часто залишається тільки інформація від батьків [9].

3. Серед осіб з РАС підліткового і юнацького віку було виявлено наступні види неприйнятної поведінки: торкання окремих частин свого тіла у присутності інших людей; прояви сексуального інтересу до інших людей; неприйнятні розмови про активність сексуального характеру; мастурбація в присутності інших людей;

роздягання в присутності інших людей; труднощі з розумінням різниці прийнятних та неприйнятних сексуальних реакцій та поведінки. Варто зазначати, що такі варіанти поведінки не виходять за межі поведінкових реакцій, що демонструються дітьми без порушень розвитку; але такі діти, на відміну від осіб з РАС, поступово соціалізуючись, вчаться бути розбірливими, враховувати доречність та прийнятність різних проявів сексуальної поведінки [7].

Джерелами неприйнятної сексуальної поведінки, окрім відсутності відповідних знань та уявлень, також можуть бути такі особливості розладів аутистичного спектра, як: схильність до імітації дій без розрізнення контексту, а також обмежені уява та поведінковий репертуар. Таким чином, певна поведінка, прийнятна та адекватна в одних умовах, може бути імітована та повторена особою з РАС в інших умовах, що зробить таку поведінку неприйнятною.

Отже, отримані результати вказують на наявність проблем у сексуальній поведінці осіб з аутизмом та на певний дефіцит відповідних знань і уявлень. Причини таких проблем можна знайти серед сутнісних ознак самого розладу. Дефіцит у сферах комунікації та соціалізації, а також обмежені уява та репертуар дій – основні симптоми розладів аутистичного спектра, які впливають на всі аспекти життя, в тому числі, сексуальну сферу осіб з РАС.

Список використаних джерел:

1. Чуприков А.П. Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога / А.П.Чуприков, Г.М.Хворова. – Львів: Мс, 2012. – 184с.
2. Очерки детской психиатрии. Аутизм: учебное пособие для специалистов в области охраны психического здоровья детей / Под ред. И.А. Марценковского. – Киев: НейроNews, 2014. – 280с.
3. Hénault Isabelle. Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood / Isabelle Hénault. – London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2006. – 208p.
4. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию / Т.Питерс. – Владос, 2003. – 240с.
5. Konstantareas M. Sociosexual Knowledge, Experience, Attitudes, and Interests of Individuals with Autistic Disorder and Developmental Delay / M.Konstantareas, Y.Lunsky // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1997. – Volume 27, Issue 4. – pp. 397-413.
6. Mesibov G. Sexual Attitudes and Knowledge of High-Functioning Adolescents and Adults with Autism / G.Mesibov, O.Ousley // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1991. – Volume 21, Issue 4. – pp. 471-481.
7. Ruble L. Sexual Behaviours in Autism: Problems of Definition and Management / L.Ruble, G.Realmuto // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1999. – Volume 29, Issue 2. – pp. 121-127.
8. Hellemans H. Sexual Behavior in High-Functioning Male Adolescents and Young Adults with Autism Spectrum Disorder / H. Hellemans, K.Colson, Ch.Verbraeken, R.Vermeiren, D.Deboutte // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2007. – Volume 37, Issue 2. – pp. 260-269.
9. Stokes M. Stalking, and Social and Romantic Functioning Among Adolescents and Adults with Autism Spectrum Disorder / M.Stokes, N.Newton, A.Kaur // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2007. – Volume 37, Issue 10. – pp. 1969-1986.
10. Stokes M. High-functioning autism and Sexuality / M.Stokes, A.Kaur // SAGE Publications and The National Autistic Society. – 2005. – Vol 9(3). – pp. 266-289.
11. Аппе Фр. Введение в психологическую теорию аутизма / Фр.Аппе. – М.: Теревинф, 2006. – 216с.

Отримано 03.04.2015 р.